

Piotr Szukalski
Instytut Socjologii
Uniwersytet Łódzki
pies@uni.lodz.pl

Dlaczego w 2017 r. nastąpił spadek udziału urodzeń pozamałżeńskich?

Urodzenia pozamałżeńskie – czyli dzieci urodzone przez matki, które w chwili porodu nie znajdowały się w prawnie istniejącym związku małżeńskim¹ – to często używany wskaźnik powszechności nietradycyjnych form rodziny. Panuje bowiem domniemanie, iż ich główną przyczyną jest przede wszystkim życie przez rodziców dziecka w niezalegalizowanym związku, nie zaś sytuacja gdy ciąża pozamałżeńska jest dziełem „przypadku”, przestępstwa, świadomego wyboru lub ciąża ta prowadzi do ucieczki mężczyzny bojącego się związanym z urodzinami dziecka obowiązków. Ostatnie dekady to czas upowszechniania się w Polsce stabilnych, niezalegalizowanych związków, w coraz większym stopniu upodabniających się do małżeństwa. Brak jest jednakże wiarygodnych danych na ten temat, zaś jakość danych spisowych pozostawia w tym względzie wiele do życzenia [Szukalski, 2014]. Stąd też częstość występowania urodzeń pozamałżeńskich jest traktowana jako swoisty wskaźnik ich skali, a przede wszystkim kierunku i tempa zmian.

Ostatnie trzydziestolecie to w Polsce czas trwałego i znacznego wzrostu udziału urodzeń pozamałżeńskich, które w miejsce 5% ogółu urodzeń z połowy lat 1980. odpowiadały w 2016 r. po raz pierwszy za ¼ urodzeń. Choć pojawiały się w trakcie powyższych lat krótkie okresy zahamowania przyrostu, to rok 2017 przyniósł całkowicie nowe, nieobserwowane w trakcie ostatnich trzydziestu lat zjawisko – spadek interesującego nas udziału. Po raz pierwszy w całym (po)transformacyjnym okresie wskaźnik urodzeń pozamałżeńskich spadł i to znacząco: z 25,0% w 2016 r. do 24,1% w 2017 (w miastach z 27,7% do 27,2%, zaś na wsi z 21,9% do 19,7%) – rys. 1.

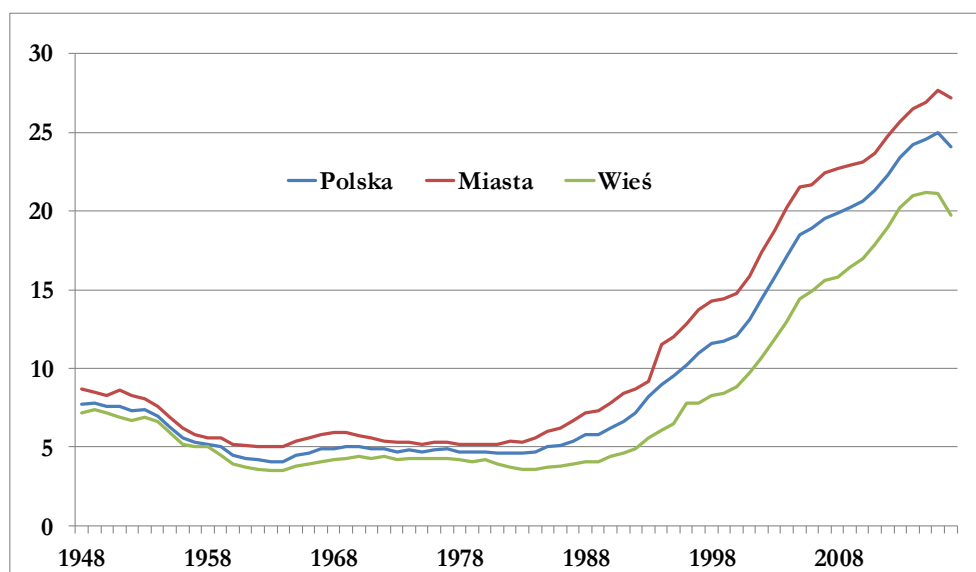
Celem niniejszego opracowania jest wskazanie przyczyn demograficznych takiej zmiany. Jak można bowiem domniemywać, zaobserwowane, a łączone w wprowadzeniu programu *Rodzina 500+*, zwiększona liczba urodzeń i wyższa dzietność mogą samoistnie wpływać na zmianę struktury urodzeń według statusu prawnego matek. Dziać się tak będzie, jeśli skłonność do wydawania na świat potomstwa rosnąć będzie silniej w populacji kobiet zamężnych niż tych niepozostających w formalnych związkach. Tak stało się i w Polsce, o czym pośrednio wskazuje fakt, iż choć w roku 2017 odnotowano rekordowo wysoką liczbę urodzeń pozamałżeńskich (96,9 tys. wobec wcześniejszego rekordu z 2016 r. – 95,6 tys.), to przyrost liczby urodzeń małżeńskich był znacznie wyższy (305,1 tys. wobec 286,7 tys. w 2016 r.).

Co się zatem stało? Wyjaśnienia należy szukać w bardziej szczegółowych informacjach na temat zachodzących zmian.

W pierwszej kolejności zdawać sobie należy sprawę ze ścisłego związku pomiędzy częstością urodzeń pozamałżeńskich a wiekiem matki [Szukalski, 2010]. Relacja ta ma związek krzywoliniowy – zdecydowana większość nastolatek we współczesnej Polsce rodzi dzieci nieślubne (w przypadku kobiet mających mniej niż 16 lat nie ma skądinąd innej, prawnej możliwości), potem szybko ów udział obniża się wraz z przechodzeniem do kolejnych grup wieku, osiągając minimum około 30-35 lat, po czym powoli rośnie z wiekiem (zob. tab. 1). W takiej sytuacji najprostszym wyjaśnieniem byłoby stwierdzenie, iż generalnie we wszystkich grupach wieku nastąpiło obniżenie częstości wydawania na świat dzieci pozamałżeńskich. Tak jednak się nie stało (tab. 1).

¹ Wyjątkiem są w tym przypadku 2 sytuacje: poród w trakcie pierwszych 300 dni od chwili ustania związku (owdowienia, rozvodu) lub przypadek gdy matka pomiędzy porodem a dniem wystawienia aktu urodzenia zawarze związek małżeński. W obu przypadkach dziecko zgodnie z polskim prawem uznane jest za małżeńskie.

Rysunek 1
 Udział urodzeń pozamałżeńskich wśród ogółu urodzeń w latach 1948-2017

Źródło: Roczniki Demograficzne GUS i baza danych GUS Demografia

Tabela 1
 Wiek a udział urodzeń pozamałżeńskich w latach 2016 i 2017
 (jako % ogółu urodzeń matek w danym wieku)

Rok i region	Wiek matki (w latach)						
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49
2016							
Polska	85,0	48,6	20,0	16,4	19,7	25,2	25,6
Miasto	89,7	57,6	23,5	18,7	22,8	29,6	32,0
Wieś	79,7	40,1	15,4	12,3	13,9	17,8	14,4
2017							
Polska	82,8	47,3	19,6	16,4	19,6	24,6	25,2
Miasto	87,9	56,9	23,4	18,9	22,8	28,5	29,8
Wieś	77,2	37,9	14,9	12,1	13,9	17,7	19,2

Źródło: obliczenia własne na podstawie bazy danych GUS Demografia

Choć w wielu grupach wieku taki spadek nastąpił, zazwyczaj był obserwowalny przed 30. rokiem życia, a dodatkowo w grupach, w których wystąpił, był zdecydowanie niższy niż ogólny zaobserwowany spadek udziału urodzeń pozamałżeńskich dla Polski. Dodatkowo, znaleźć można kilka przypadków utrzymania się wartości, a nawet w miastach z nieznacznym wzrostem badanej frakcji w wieku 30-34 lata (pomijam tu casus grupy wieku 45-49 na wsi z uwagi na niewielką liczbę urodzeń w tym wieku). Co się zatem stało?

Wyjaśnienia doszukać się można przede wszystkim w określeniu związku pomiędzy wzrostem liczby urodzeń a poziomem płodności kobiet, rozkładem kobiet w wieku rozrodczym i rozkładem urodzeń według wieku matek (tab. 2). Czynnikiem determinującym zmiany był bowiem z jednej strony nierównomierny wzrost płodności w różnych grupach wieku, z drugiej zaś czynnik kohortowy – fakt, iż wskutek zróżnicowanej liczby urodzeń w przeszłości mamy do czynienia ze znacznie różniącymi się liczebnościami potencjalnych matek w poszczególnych grupach wieku.

Tabela 2

Podstawowe dane o zmianach płodności i udziału urodzeń według wieku matek w latach 2016-2017

Region	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49
Płodność (urodzenia na 1000 kobiet w danym wieku)							
2016							
Polska	11,91	48,27	92,19	79,20	34,09	7,01	0,30
Miasto	11,70	44,12	87,76	80,64	35,12	7,30	0,32
Wieś	12,17	53,03	98,66	76,73	32,32	6,57	0,26
2017							
Polska	10,92	50,61	99,11	86,13	37,20	7,49	0,34
Miasto	10,54	47,12	94,94	86,69	37,94	7,75	0,32
Wieś	11,38	54,57	104,91	85,19	35,92	7,07	0,36
Rozkład urodzeń według wieku matek (jako % ogółu urodzeń)							
2016							
Polska	2,9	14,6	33,1	33,0	13,7	2,5	0,1
Miasto	2,6	12,0	31,6	35,9	15,0	2,7	0,1
Wieś	3,4	18,3	35,3	28,9	11,8	2,3	0,1
2017							
Polska	2,5	13,9	33,0	33,6	14,3	2,6	0,1
Miasto	2,2	11,7	31,3	36,1	15,7	2,9	0,1
Wieś	2,9	17,0	35,3	29,9	12,4	2,3	0,1

Źródło: baza danych GUS Demografia i obliczenia własne

W przypadku płodności największe bezwzględne przyrosty odnotowano w wieku 25-29 i 30-34 lata, aczkolwiek z punktu widzenia przyrostów względnych to trzydziestolatki odnotowały największą zmianę. W efekcie zmniejszyła się różnica między skłonnością do wydawania na świat potomstwa pomiędzy kobietami w wieku 25-29 lata i tymi w następnej grupie wieku. Wzrosła w rezultacie rola kobiet po 30. roku życia, w przypadku których – jak już wiemy – częstość urodzeń pozamażeńskich (a i zapewne częstość życia w związku pozamażeńskim) jest najniższa. Dodatkowo warto zaznaczyć w tym przypadku umiarkowany spadek płodności nastolatek oraz niewielki wzrost częstości rodzenia dzieci w kolejnej grupie wieku, odznaczającej się drugą najwyższą frakcją urodzeń pozamażeńskich.

Powyższe zmiany wzmocnione zostały tym, że – wskutek starzenia się tzw. drugiego powojennego wyżu demograficznego wzrasta liczba (potencjalnych) matek „po trzydziestce”. Jednocześnie – jako konsekwencja trwale zmniejszającej się w latach 1990. liczby urodzeń – zmniejsza się liczba potencjalnych matek mających mniej niż 30 lat.

Powyższe zmiany bardziej widoczne są w przypadku terenów wiejskich, co samoistnie wyjaśnia – przynajmniej częściowo – większy spadek udziału urodzeń pozamażeńskich wśród ludności tych terenów.

Rezultatem obu powyższych tendencji jest zmiana rozkładu wieku matek, prowadząca z jednej strony do spadku znaczenia matek relatywnie młodych, z drugiej zaś do wyraźnego wzrostu znaczenia matek mających w chwili wydania potomstwa na świat przynajmniej 30 ukończonych lat. Uwagę przy tym zwraca przede wszystkim znaczny wzrost znaczenia tzw. późnego macierzyństwa, tj. urodzeń po 35. roku życia.

Jak można się domyślać, wpływ zachodzących w ostatnich 2 latach zmian w zakresie polityki społecznej i polityczno-obyczajowej retoryki, prawdopodobnie był zróżnicowany przestrzennie. Stąd też w dalszej części niniejszego opracowania chciałbym sprawdzić, czy i w jakim stopniu występowały w tym względzie różnice pomiędzy poszczególnymi województwami. W pierwszej kolejności przyjrzymy się, czy w każdym regionie nastąpiły spadki częstości urodzeń pozamażeńskich (tab. 3). Sytuacja taka dotyczyła prawie wszystkich, albowiem „wyłamała się” jedynie Wielkopolska, gdzie było to wynikiem znacznie większego wzrostu dzietności w miastach niż na wsi, w obu bowiem podzbiorowościach odnotowano niewielki spadek.

Tabela 3

Udział urodzeń pozamałżeńskich w latach 2000-2017 według województw (jako % ogółu urodzeń żywych)

Województwo	2000	2010	2016			2017		
			Ogółem	Miasto	Wieś	Ogółem	Miasto	Wieś
Dolnośląskie	19,6	29,5	33,0	33,7	31,4	32,1	32,8	30,6
Kujawsko-pomorskie	14,3	25,7	32,1	34,5	29,0	30,1	32,6	26,8
Lubelskie	8,6	13,9	17,8	19,3	16,6	17,2	19,3	15,5
Lubuskie	24,3	36,4	40,1	39,6	41,1	39,4	39,3	39,8
Łódzkie	11,2	20,8	27,6	32,3	20,2	27,4	32,3	19,9
Małopolskie	6,9	10,7	13,9	17,9	10,2	13,4	17,4	9,9
Mazowieckie	9,7	16,6	21,5	23,5	17,6	21,0	23,2	16,9
Opolskie	11,8	21,3	25,7	30,7	20,6	24,7	30,4	18,5
Podkarpackie	6,3	11,0	13,7	16,1	12,1	12,5	15,4	10,7
Podlaskie	7,6	13,7	17,1	17,9	15,6	16,4	17,6	14,2
Pomorskie	16,5	26,0	30,4	31,3	29,0	28,3	30,5	25,0
Śląskie	11,4	19,4	23,7	27,0	13,5	23,4	26,9	12,8
Świętokrzyskie	6,7	13,9	19,1	23,8	15,8	17,7	22,1	14,7
Warmińsko-mazurskie	17,0	29,6	34,6	32,8	37,0	32,7	31,8	34,0
Wielkopolskie	9,9	21,7	25,6	30,6	24,3	26,4	29,8	22,7
Zachodniopomorskie	25,9	37,4	40,8	39,2	43,9	39,9	39,0	41,8
Polska	12,1	20,6	25,0	27,7	21,1	24,1	27,2	19,7

Źródło: dane z *Roczników Demograficznych* i obliczenia własne na podstawie bazy danych GUS *Demografia*, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Tables.aspx>

Zachodzące zmiany nie miały wpływu na trwałe zróżnicowanie poziomu urodzeń pozamałżeńskich – tradycyjne regiony odznaczające się znacznie wyższymi czy niższymi wartościami od średniej nie zmieniły swej pozycji.

Jednocześnie wystąpiły duże przestrzenne różnice, zwłaszcza odnoszące się do reakcji ludności wsi. W jej bowiem przypadku wszędzie spadły odsetki urodzeń pozamałżeńskich, w tym bardzo znacznie aż w 5 regionach (pomorskie spadek o 4 pkt proc., warmińsko-mazurskie o 3 pkt, kujawsko-pomorskie o 2,2 pkt, opolskie i zachodniopomorskie po 2,1 pkt), podczas gdy maksymalne spadki odnotowane w miastach miały zdecydowanie bardziej ograniczony charakter (kujawsko-pomorskie spadek o 1,9 pkt proc., świętokrzyskie o 1,7 pkt). W pozostałych regionach w miastach nastąpiły albo niewielkie spadki (poniżej 1 pkt proc.), albo utrzymane zostały wartości z roku 2016 (lubelskie i łódzkie). W efekcie największe spadki częstości urodzeń pozamałżeńskich odnotowano w miastach położonych w województwach o w miarę tradycyjnych zachowaniach demograficznych, podczas gdy w przypadku ludności wiejskiej w przypadku regionów o najwyższych udziałach urodzeń nieślubnych.

Sprawdzenie kierunków i skali zmian w specyficznych grupach wieku potwierdza, iż w ujęciu regionalnym głównymi czynnikami zmian były odmienne co do skali zmiany płodności i znaczenia matek w poszczególnych grupach wieku (tab. 4). Choć w szeregu województw odnotowano różnokierunkowe zmiany – w tym i wzrosty poziomu urodzeń pozamałżeńskich w grupach wieku o najwyższej płodności – to czynnik strukturalny odpowiadał za występujące powszechnie (poza wspomnianą Wielkopolską) obniżenie się wskaźnika struktury informującego o ważności urodzeń nieślubnych.

Powyższe wnioski wskazują jednoznacznie na wagę czynnika strukturalnego jako modyfikatora statystycznego obrazu zachowań rozrodczych. Podejrzewać należy, iż w kilku nadchodzących latach, wraz z rozpoczynaniem kariery rozrodczej przez kobiety urodzone w okresach niskiej liczby urodzeń i podwyższaniem się wagi płodności po 30. i 35. roku życia, nadal czynnik strukturalny (kohortowy) będzie odpowiadał w dużym stopniu za różnorodne zmiany obserwowanych zachowań prokreacyjnych.

Tabela 4
 Udział urodzeń pozamałżeńskich w 2016 i 2017 r. według wieku matek i województw
 (jako % wszystkich urodzeń matek w danym wieku)

Region	Rok	Wiek matki						
		15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49
Dolnośląskie	'16	89,8	63,6	28,4	22,3	25,2	32,1	30,0
	'17	90,9	61,5	28,9	21,6	24,7	30,8	20,0
Kujawsko-pomorskie	'16	88,5	57,9	25,9	20,0	22,3	25,5	43,8
	'17	84,4	55,4	24,3	19,3	22,7	31,7	42,9
Lubelskie	'16	73,2	37,4	12,7	10,9	13,7	21,6	16,0
	'17	76,7	35,8	13,1	11,1	13,5	16,4	23,8
Lubuskie	'16	93,5	66,5	36,8	26,4	29,7	31,0	42,9
	'17	92,2	70,0	35,4	27,4	27,9	35,1	100,0
Łódzkie	'16	87,8	51,9	22,7	19,1	23,1	29,0	22,2
	'17	86,0	50,7	23,4	19,4	23,2	32,3	23,8
Małopolskie	'16	74,5	28,3	9,7	9,2	12,9	16,0	21,1
	'17	69,9	28,6	9,6	9,5	11,9	14,1	17,0
Mazowieckie	'16	80,0	42,6	17,0	15,7	20,3	27,3	33,3
	'17	79,2	42,4	16,6	15,3	20,0	26,3	32,5
Opolskie	'16	80,8	47,0	19,6	16,9	20,2	30,6	20,0
	'17	77,2	45,8	19,8	17,1	20,3	25,5	20,0
Podkarpackie	'16	74,4	30,1	10,1	7,5	9,8	12,5	9,5
	'17	70,8	27,5	9,4	7,5	9,8	11,7	11,1
Podlaskie	'16	76,6	33,8	12,9	10,9	13,8	15,9	20,0
	'17	72,8	34,9	11,6	11,4	13,3	17,5	15,4
Pomorskie	'16	91,1	56,8	25,4	18,9	20,6	26,6	45,0
	'17	86,2	53,1	23,4	18,4	21,2	28,3	26,5
Śląskie	'16	85,5	45,9	18,5	15,5	19,3	25,3	20,0
	'17	83,2	46,4	18,9	15,9	19,7	21,5	31,6
Świętokrzyskie	'16	72,1	37,5	13,9	12,5	15,4	22,2	20,0
	'17	73,0	35,0	12,8	12,5	14,9	20,5	33,3
Warmińsko-mazurskie	'16	90,5	59,1	28,0	21,6	25,1	29,1	36,4
	'17	88,6	56,7	26,9	21,6	24,7	31,6	12,5
Wielkopolskie	'16	89,6	53,6	22,6	17,8	21,0	25,3	18,5
	'17	85,2	50,9	22,1	17,9	21,1	26,4	21,1
Zachodniopomorskie	'16	92,8	69,3	35,4	27,8	28,3	39,2	25,0
	'17	90,9	67,9	35,5	27,8	31,1	32,9	36,4
Polska	'16	85,0	48,6	20,0	16,4	19,7	25,2	25,6
	'17	82,8	47,3	19,6	16,4	19,6	24,6	25,2

Źródło: obliczenia własne na podstawie bazy danych GUS *Demografia*,
<http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Tables.aspx>

Literatura:

- RRL (Rządowa Rada Ludnościowa), 2017, *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2016-2017*, ZWS GUS, Warszawa, s. 240, <http://bip.stat.gov.pl/organizacja-statystyki-publicznej/rzadowa-rada-ludnosciowa/publikacje-rzadowej-rady-ludnosciowej/>
- Szukalski P., 2010, *Urodzenia pozamatrimonialne w Polsce przełomu XX i XXI wieku*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 2, 38-52, <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/3636>
- Szukalski P., 2014, *Charakterystyka związków kohabitacyjnych we współczesnej Polsce*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 8, 62-74, <http://hdl.handle.net/11089/5390>
- Szukalski P., 2017, *Co czwarte dziecko w Polsce rodzi się jako pozamatrimonialne!*, „Demografia i Gerontologia Społeczna. Biuletyn Informacyjny”, nr 6, <http://hdl.handle.net/11089/22376>